

Ποιό όραμα για τη δημοκρατική Αριστερά;

I. Ολο και συχνότερα γίνεται λόγος για το επικοινωνιακό έλλειμμα της κυβέρνησης. Το έλλειμμα αυτό είναι υπαρκτό, έχει αναλυθεί με επίταση και έχουν προταθεί διάφοροι τρόποι για να αντιμετωπισθεί. Θα ήταν όμως μεγάλο σφάλμα να αναχθεί στην επικοινωνιακή σφαίρα μια πολύ σοβαρότερη αδυναμία της κυβέρνησης. Παρά τις σημαντικές επιτυχίες της, παρότι εξακολουθεί να έχει τη στήριξη όχι μόνο των πιο δυναμικών στρωμάτων αλλά και της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού, **η κυβέρνηση αυτή φαίνεται ανίκανη να εμπνεύσει, να ενθουσιάσει, να κινητοποιήσει.**

Το επικοινωνιακό έλλειμμα συνδέεται με ένα βαθύτερο πρόβλημα, την έλλειψη σαφούς πολιτικού οράματος. Και το πρόβλημα αυτό είναι βαθύτατα πολιτικό, καθώς συνδέεται με την προοπτική της πολιτικής στην κοινωνία μας. Είναι αλήθεια ότι σε πολλές ευκαιρίες ο Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ αλλά και - σε μικρότερο βαθμό - άλλα στελέχη παρουσίασαν αναλυτικά ένα όραμα για την Ελλάδα του 21ου αιώνα. Το όραμα όμως δεν εξειδικεύθηκε σε επί μέρους τομείς. Κυρίως δε δεν έγινε αντιληπτός ο κεντρικός πολιτικός του άξονας. Τις συνέπειες τις ζούμε καθημερινά: η κυβέρνηση εξακολουθεί να κατηγορείται ότι απλώς διαχειρίζεται και διεκπεραιώνει, ότι υπακούει σε ξένα κέντρα αποφάσεων ή σε νομοτελειακές ανάγκες. Έτσι η εικόνα του παραγόμενου έργου είναι άνευρη και διαχειριστική στην καλύτερη περίπτωση - ή κινείται στο επίπεδο των εντυπώσεων και της ρητορείας που προσδοκά άμεσα οφέλη στη χειρότερη.

Είναι συνεπώς χρήσιμο να διασαφηνισθούν ορισμένα ζητήματα.

Το κεντρικό ερώτημα είναι αν μπορεί να υπάρξει - και αν ναι, ποιό; - συλλογικό όραμα για την ελληνική κοινωνία σήμερα. Το ερώτημα αυτό αναλύεται σε επί μέρους ερωτήματα:

- Υπάρχει ένα πολιτικό όραμα ικανό να συνεγείρει την ελληνική κοινωνία, αν όχι στο σύνολό της, τουλάχιστον στην ευρεία πλειοψηφία της ή έστω τα πιο ζωντανά τμήματά της;
- Υπάρχει σήμερα όραμα αντίστοιχο με το όραμα της αποκατάστασης της δημοκρατίας που διατύπωνε η προδικτατορική Ένωση Κέντρου, με το κομμουνιστικό όραμα της κατάργησης της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο ή με το όραμα της λαϊκής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας, που πρόβαλλε το ΠΑΣΟΚ στα τέλη της δεκαετίας του 70;
- Υπάρχει συλλογικό όραμα σε μία χώρα όπου μετά τη διάρρηξη του παραδοσιακών δεσμών και - πιο πρόσφατα - μετά την κατάρρευση των

μεγάλων επαναστατικών ιδεολογιών, ο καθένας φαίνεται να οχυρώνεται στο προσωπικό συμφέρον του, τον εγωισμό του, τις μερικές του διεκδικήσεις, τα άμεσα ωφέλη του ή και, πολύ συχνά, τις υλικές απολαύσεις του; Υπάρχουν ιδεώδη ικανά να εμπνεύσουν μια μέχρι ανομίας κατακερματισμένη και ηδονοθηρική κοινωνία;

- Υπάρχει συλλογικό όραμα στο οποίο να μπορούν να χωρέσουν οι αγωνίες και οι ευαισθησίες κοινωνικών ομάδων που αντιμετωπίζουν όχι μόνο τα -κατ'αρχήν πιο εύκολα συγκρίσιμα - προβλήματα του ζην, αλλά και τα προβλήματα του ευ ζήν; Υπάρχουν κάποιες αρχές και αξίες που να εμπνέουν τις προσπάθειες αυτών που δρουν σε τόσο διαφορετικούς τομείς, όπως είναι η παιδεία, η υγεία, η οικονομία, ο πολιτισμός ή το περιβάλλον; Η για να σταθούμε σε έναν τομέα, υπάρχει όραμα που να χωρά τα όνειρα και των εκπαιδευτικών, που ως εργαζόμενοι έχουν και οικονομικά αιτήματα, και των γονιών, που νοιάζονται για το μέλλον των παιδιών τους, και των ίδιων των παιδιών, που θέλουν μια παιδεία που να μην ισοπεδώνει την προσωπικότητά τους και να τους παρέχει ικανά εφόδια;

II. Στα ερωτήματα αυτά η απάντηση είναι δύσκολη, αλλά οι καιροί πιέζουν. Και δεν πιέζει μόνο η διεθνής συγκυρία. Πιέζει και η ίδια η ελληνική κοινωνία. Πιέζουν όλοι όσοι συγκρούονται με καταστάσεις που απέχουν από τις επιδιώξεις και τις ανάγκες τους. Κυρίως όμως πιέζουν εκείνοι που είδαν στις δυναμικές κινητοποιήσεις των αγροτών του περασμένου χειμώνα τη διακινδύνευση ενός γενικότερου συμφέροντος - και όχι (μόνο) των ατομικών τους ανέσεων, πιέζουν εκείνοι που είναι έτοιμοι, παρά τις γκρίνιες και τους δισταγμούς τους, να θυσιάσουν τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντά τους για πιο μόνιμες και σταθερές διευθετήσεις. Και όσο περνά ο καιρός οι πολίτες αυτοί είναι όλο και περισσότεροι, όλο και πιο απαιτητικοί.

Οι επί μέρους απαιτήσεις και ευαισθησίες των πολιτών αυτών μπορούν να συντεθούν σε ένα όραμα κοινωνίας, σε ένα σύνολο κοινών αρχών και αξιών για την κοινωνική συμβίωση. Το όραμα αυτό είναι **ένα όραμα δικαιοσύνης**. Το παρουσιάζω με δυό λόγια: οι πολίτες αυτοί οραματίζονται **μια κοινωνία όπου θα μπορούν να αναπτύξουν ελεύθερα και δημιουργικά τις δυνατότητές τους**. Γνωρίζουν όμως ότι κάτι τέτοιο προϋποθέτει **τη συνεισφορά των πιο ευνοημένων βάσει κάποιων κοινών μέτρων δικαιοσύνης ούτως ώστε και οι αναξιοπαθούντες να διαθέτουν ίσες ευκαιρίες και ευχέρειες για να απολαύσουν τα θεμελιώδη αγαθά (ατομικές ελευθερίες, εργασία, υγεία, παιδεία, περιβάλλον και ποιότητα ζωής, πολιτισμό κκ.)**. Αναλυτικότερα:

α) Οι πολίτες επικροτούν τα βήματα που έχει κάνει η κοινωνία μας ως προς την εγγύηση της αυτονομίας και της ελευθερίας. Θεωρούν κατάκτηση την άρση των κραυγαλέων αποκλεισμών, την πολιτική δημοκρατία, την ισονομία, την ύπαρξη ατομικών και πολιτικών ελευθεριών. Δεν συγκινούνται ούτε από τις ιερεμιάδες των νοσταλγών της παραδοσιακής αυθεντικότητας ούτε από τις

~~ιερεμιάδες των νοσταλγών της παραδοσιακής αυθεντικότητας~~ ούτε από τις επικλήσεις της αγνότητας των χαμένων παραδείσων. Είναι επιφυλακτικοί απέναντι σε κάθε υπόδειξη ή επιβολή αξιών από την πλευρά της κρατικής εξουσίας. Αντίθετα: χαίρονται τη δυνατότητα να κάνουν ό,τι θέλουν, απολαμβάνουν την ελευθερία να διαμορφώνουν γνώμη σε μια κοινωνία όπου οι ιδέες δεν ποινικοποιούνται ούτε στιγματίζονται, όπου η οποιαδήποτε απόφαση καθενός είναι κατ' αρχήν ευθύνη αυτού του ίδιου.

Συγχρόνως όμως αισθάνονται ότι από τη σκοπιά της ελευθερίας έχουν πολλά να γίνουν ακόμη. Και εδώ το όραμά τους γίνεται πρόκληση, και μάλιστα επιτακτική, για τη δημοκρατική Αριστερά. Από τη μιά, επιθυμούν να εμπεδωθεί αυτή η συνθήκη ελευθερίας και αυτοκαθορισμού. Από την άλλη, εμφορούνται από **ένα πλουσιότερο όραμα ελευθερίας και αυτοκαθορισμού**. Για παράδειγμα, έχουν την αξίωση να εξαλειφθούν οι νέες εστίες καταπίεσης. Προσβλέπουν στον περιορισμό της κρατικής εξουσίας που διακλαδώνεται και εκλεπτύνεται, αλλά και στον έλεγχο των ιδιωτικών εξουσιών, που διαχέονται σε όλο το κοινωνικό σώμα. Και παραπέρα: όλοι - από τον επιχειρηματία που έχει αφιερωθεί στη δουλειά του μέχρι τον εργαζόμενο που επενδύει κυρίως στον ελεύθερο χρόνο του και στην καλλιέργεια ενός χόμπυ - οραματίζονται **μια κοινωνία όπου η δημιουργία θα είναι δυνατή και ευπρόσδεκτη, όπου η φαντασία, η πρωτοτυπία και η δημιουργικότητα θα εκτιμώνται**. Διεκδικούν - ιδίως οι νέοι - χώρο για να αναπτύξουν τουλάχιστον εν μέρει αντισυμβατικές συμπεριφορές, να κινηθούν στο περιθώριο των μαζικών ισοπεδωτικών πρακτικών.

β) Η ελευθερία και η αυτονομία όμως αποτελούν τη μία μόνο όψη του οράματος που μπορεί να συγκινήσει τους πολίτες σήμερα. Την άλλη αποτελούν η ουσιαστική ισότητα και η κοινωνική αλληλεγγύη.

Ο εγωκεντρισμός που κυριάρχησε κυρίως στα τέλη της δεκαετίας του 80 έχει εξαντληθεί. Ορισμένες παραδοσιακές αξίες όπως η συντροφικότητα και η ομαδικότητα εμφανίζονται με νέες μορφές. Είναι πια σαφές ότι η ελευθερία του ενός δεν μπορεί να αναπτύσσεται με τρόπο που να αγνοεί την ελευθερία των άλλων. Οχι μόνο γιατί ο καθένας μπορεί να βρεθεί αύριο σε μειονεκτική θέση, αλλά κυρίως γιατί ο καθένας είναι φορέας ίσης ελευθερίας και αξιοπρέπειας. Είναι μειωτικό για καθέναν, που τυχαίνει να μη μειονεκτεί, να ζει σε μια κοινωνία που ανέχεται ένας αριθμός των μελών της να μη μπορεί να έχει ελευθερία, να ασκεί τα δικαιώματά του. Η ελευθερία όμως προϋποθέτει την εξασφάλιση των υλικών όρων ούτως ώστε να μπορεί όντως να ασκηθεί. Έτσι ο σεβασμός της ελευθερίας των άλλων πολιτών έχει αρνητικό (: υπό την έννοια της μη επέμβασης στη σφαίρα δράσης τους) αλλά και θετικό περιεχόμενο (: υπό την έννοια της διασφάλισης των συνθηκών που επιτρέπουν σε καθένα να προβαίνει σε όποιες επιλογές και ενέργειες κρίνει σκόπιμες ο ίδιος). Οι πιο ευνοημένοι πολίτες έχουν επίγνωση των υποχρεώσεων που έχουν να συνεισφέρουν ούτως ώστε και οι λιγότερο ευνοημένοι να μπορούν να απολαύσουν ορισμένα θεμελιώδη αγαθά.

Η κοινωνική πολιτική των χρόνων μετά το 1980 βασίστηκε στην αρχή ότι η ελευθερία καθενός συνδέεται με την υποχρέωσή του να συμβάλλει ώστε οι συνθήκες αυτές να εξασφαλίζονται σε ίσο βαθμό και και για τους άλλους. Ομως οι πολίτες του τέλους του 20ου αιώνα νοιώθουν ότι και από την άποψη της ισότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης η κατάσταση δεν είναι ικανοποιητική στη χώρα μας. Αυτή η δυσαρέσκεια τροφοδοτεί μια νέα πρόκληση για τη δημοκρατική Αριστερά. **Το αίτημα που αιωρείται στην ατμόσφαιρα παραπέμπει σε ένα όραμα μη εξισωτικής ισότητας, ισότητας που σέβεται και προάγει τη διαφορετική μεταχείριση των διαφορετικών, και ουσιαστικής αλληλεγγύης, αλληλεγγύης που στρέφεται σε όσους έχουν πραγματικά ανάγκη.**

Οι ίδιοι οι πολίτες έχουν αντιληφθεί το ηθικοπολιτικό έλλειμμα αλλά και το δημοσιονομικό πρόβλημα που δημιουργεί μία πολιτική παροχών σε όλους ανεξάρτητα από τις πραγματικές ανάγκες τους. Προσδοκούν τρόπους κοινωνικής αρωγής πιο ευλύγιστους και πιο επικεντρωμένους στις ιδιαίτερες ανάγκες των επί μέρους ομάδων. Οραματίζονται μια κοινωνία όπου η αλληλεγγύη δεν θα αναιρεί στην πράξη την ελευθερία επιλογής επιβάλλοντας επιλογές και δημιουργώντας εξαρτήσεις. Προσβλέπουν σε μια κοινωνία όπου η αλληλεγγύη σε όσους έχουν ανάγκη θα εκδηλώνεται σε πολλά πεδία, από την απασχόληση και το περιβάλλον μέχρι την παιδεία, την κατάρτιση και τον αθλητισμό.

III. Είναι αλήθεια ότι το όραμα μιας κοινωνίας όπου ισορροπούν η ελευθερία, η ισότητα και η κοινωνική αλληλεγγύη, όπου η ελευθερία συνυπάρχει με την ευθύνη, τα δικαιώματα με τις θετικές υποχρεώσεις απέναντι στους άλλους και το γενικό συμφέρον με τα ατομικά δικαιώματα δεν μπορεί να συνεγείρει τα πλήθη - όπως το έκανε π.χ. το όραμα της λαϊκής δημοκρατίας, της αυτοδιαχείρισης ή της λαϊκής κυριαρχίας. Στα μάτια μάλιστα όσων ταυτίζουν το όραμα με τον φανατισμό και την εξαλλότητα το όραμα αυτό φαντάζει κάπως χλιαρό. Πολύ περισσότερο που το ουτοπικό περιεχόμενό του μοιάζει περιορισμένο: δεν απαιτεί ριζική ανατροπή, αλλά αντίθετα εναρμονίζεται με σημαντικές κατακτήσεις της κοινωνίας μας. **Η έλλειψη όμως συγκινησιακού και μεσσιανικού φορτίου δεν στερεί το όραμα της δικαιοσύνης από την ελκτική του δύναμη.** Οι συνθήκες έχουν αλλάξει: ίσως δε μια πολιτεία συγκείμενη από υπεύθυνους, ψύχραιμους και γενναϊόδωρους πολίτες που σέβονται ο ένας τον άλλο να είναι προτιμώτερη από μια πολιτεία από καλοπροαίρετους φανατικούς που εννοούν να επιβάλλουν τα πιστεύω τους στους άλλους με τη βία και να αλλάξουν από πάνω την κοινωνία.

12 Ιουλίου 1997

Βασίλης Βουτσάκης